

KLASSIK MATNLAR TADQIQIDA ARAB TILINING O'RNI

Fazliddinov Abdulmuhsin Mo'min o'g'li

Yangi asr universiteti

Lingvistika (arab tili) yo'nalishi 2-kurs magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20195848>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 10-may 2026 yil
Ma'qullandi: 12-may 2026 yil
Nashr qilindi: 14-may 2026 yil

KEY WORDS

Arab tili, klassik matnlar, matnshunoslik, nahv, sarf, balog'at, semantika, talqin, lingvistik tahlil, ilmiy metodologiya.

ABSTRACT

Mazkur maqolada klassik matnlar tadqiqida arab tilining o'rni va ahamiyati ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Unda arab tilining nahv, sarf va balog'at kabi asosiy bo'limlari klassik manbalarni to'g'ri anglash va sharhlashdagi roli yoritiladi. Klassik arab matnlarining murakkab tuzilishi, ko'p qatlamli semantikasi hamda ixtisor va ramziy ifodalarga boyligi sababli, ularni chuqur o'rganishda til qoidalarini mukammal bilish zarurligi asoslanadi. Shuningdek, maqolada arab tilini yetarli darajada bilmaslik natijasida yuzaga keladigan talqin xatolari hamda ularning ilmiy oqibatlarini ko'rsatib beriladi. Tadqiqot natijalari arab tilining klassik matnlarni ilmiy o'rganishdagi metodologik asos sifatida muhim o'rin tutishini tasdiqlaydi.

Jahon ilmiy merosida klassik matnlar alohida o'rin egallaydi. Ayniqsa, islomiy ilmiy an'anada yaratilgan asarlar — tafsir, hadis, fiqh, kalom va tilshunoslikka oid manbalar — asrlar davomida shakllangan boy ilmiy tajriba va tafakkurning mahsuli hisoblanadi. Ushbu manbalarni chuqur o'rganish va ilmiy muomalaga kiritish esa, avvalo, ularning asl tili — arab tilini mukammal bilishni talab etadi. Zero, arab tili nafaqat muloqot vositasi, balki murakkab ilmiy tushunchalarni ifodalovchi mukammal lingvistik tizim sifatida namoyon bo'ladi.

Klassik arab matnlari o'ziga xos uslubiy va semantik xususiyatlarga ega bo'lib, ular ixtisor (qisqartirish), kinoya, ishora, istilohiy aniqlik hamda ko'p qatlamli ma'no tizimi bilan ajralib turadi. Bunday matnlarni to'g'ri anglashda arab tilining asosiy bo'limlari — nahv (sintaksis), sarf (morfologiya) va balog'at (uslubiyat) ilmlarining o'rni beqiyosdir. Ushbu ilmlarni chuqur egallasdan turib, matn mazmunini to'liq va aniq talqin qilish mushkul bo'lib qoladi.

Bugungi kunda klassik matnlarni o'rganish jarayonida yuzaga kelayotgan muammolardan biri — arab tilining grammatik va semantik nozikliklarini yetarli darajada hisobga olmaslik natijasida kelib chiqadigan talqin xatolaridir. Bu esa nafaqat matn mazmunining buzilishiga, balki ilmiy xulosalarning noto'g'ri shakllanishiga ham sabab bo'lmoqda. Ayniqsa, diniy va huquqiy mazmundagi asarlarda bunday xatolar jiddiy oqibatlarga olib kelishi mumkin.

Mazkur maqolaning maqsadi klassik matnlar tadqiqida arab tilining o'rni va ahamiyatini ilmiy asosda yoritish, uning grammatik, semantik va uslubiy jihatlarini tahlil qilish hamda matnni to'g'ri talqin etishda til omilining hal qiluvchi rolini asoslab berishdan iborat. Shu bilan

birga, tadqiqotda arab tilini yetarli darajada bilmaslik natijasida yuzaga keladigan ilmiy xatolar va ularning oldini olish yo'llari ham ko'rib chiqiladi.

Mazkur tadqiqot klassik matnlarni o'rganishda lingvistik yondashuvning zarurligini ko'rsatib berishi bilan birga, arab tilini ilmiy tadqiqotlar metodologiyasining ajralmas qismi sifatida baholashga xizmat qiladi.

Natijalar va muhokama.

1. *Arab tilining grammatik tizimi va uning ilmiy ahamiyati.* Arab tili o'zining mukammal grammatik tizimi bilan ajralib turadi. Nahv (sintaksis) va sarf (morfologiya) ilmlari orqali so'zlarning shakli va gap ichidagi o'rni aniqlanadi. Klassik matnlarda birgina i'rob o'zgarishi butun gap ma'nosini o'zgartirib yuborishi mumkin.

Masalan, muftado va xabar o'rinlarining almashishi yoki fe'lning majhul shaklda kelishi muallifning maqsadini boshqacha talqin qilishga olib keladi. Shu bois grammatik qoidalarni chuqur bilish matnni to'g'ri anglashning asosiy shartlaridan biridir.

2. *Semantik qatlam va ko'p ma'nolilik muammosi.* Arab tilida ko'p ma'nolilik (polisemiya) keng rivojlangan. Bir so'z turli kontekstlarda turlicha ma'nolarni ifoda etadi. Klassik matnlarda esa bu xususiyat yanada murakkablashadi.

Masalan, "علم" so'zi:

- "bilim",
- "ilm",
- "belgi"

kabi turli ma'nolarda ishlatilishi mumkin. Tarjimon yoki tadqiqotchi kontekstni hisobga olmasdan umumiy ma'no tanlasa, matn mazmuni buziladi.

3. *Balog'at va uslubiy xususiyatlar.* Klassik arab matnlari balog'at ilmi asosida shakllangan. Unda:

- kinoya (bilvosita ifoda),
- tashbeh (o'xshatish),
- isti'ora (metafora)

kabi uslubiy vositalar keng qo'llaniladi. Bu vositalarni oddiy literal tarjima qilish matnning badiiy va ilmiy qiymatini pasaytiradi.

Shu sababli tarjimon balog'at ilmini bilishi va matnning uslubiy qatlamini ham saqlab qolishi zarur.

4. *Istilohlar tizimi va ilmiy aniqlik.* Klassik asarlarda terminologiya (istilohlar) muhim o'rin tutadi. Har bir fan doirasida o'ziga xos atamalar shakllangan. Masalan:

- fiqhda — "qiyos", "ijmo",
- hadis ilmida — "sahih", "hasan", "zaiif"

kabi istilohlar aniq ilmiy ma'noga ega. Ularni umumiy tarjima qilish ilmiy aniqlikni yo'qotadi.

Demak, istilohlarni asl shaklda saqlash yoki izoh bilan berish ilmiy yondashuvning muhim talabidir.

5. *Ixtisor va ramziy ifodalar.* Klassik matnlarda ixtisor (qisqartirish) keng qo'llaniladi. Jumladan:

- diniy qisqartmalar (ح، رض، ح)،
- rivoyat zanjiri belgilar (أنا، ثنا)،
- sarf formulalari

matni ixchamlashtirishga xizmat qiladi.

Ularni tushunmaslik yoki noto'g'ri ochish matn strukturasi va ma'nosini buzadi. Shu bois qisqartmalarni tahlil qilish matnshunoslikning muhim jihatlaridan biridir.

6. *Tarjima va talqin muammolari*. Arab tilini yetarli darajada bilmaslik natijasida:

- grammatik xatolar,
- semantik noto'g'ri talqinlar,
- muallif pozitsiyasini noto'g'ri anglash

kabi muammolar yuzaga keladi. Ayniqsa, diniy va huquqiy matnlarda bu xatolar jiddiy oqibatlariga olib keladi.

Shu sababli tarjimada lingvistik, kontekstual va ilmiy yondashuvni birgalikda qo'llash zarur.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, arab tili klassik matnlarni o'rganishda markaziy va hal qiluvchi o'rin egallaydi. Uning grammatik tizimi, semantik qatlamlari va uslubiy xususiyatlari matn mazmunini to'g'ri anglashda asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi.

Arab tilini chuqur bilmasdan turib klassik matnlarni ilmiy asosda tahlil qilish mumkin emas. Ayniqsa, nahv, sarf va balog'at ilmlarini mukammal egallash tadqiqotning ilmiy darajasini belgilovchi muhim omildir.

Shuningdek, istilohlar tizimi, qisqartmalar va ramziy ifodalarni to'g'ri talqin qilish matnning tarixiy ishonchliligi va ilmiy aniqligini ta'minlaydi.

Umuman olganda, arab tili klassik matnlar tadqiqotining metodologik asosi sifatida namoyon bo'ladi va uni chuqur o'rganish ilmiy tadqiqotlarning sifatini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Alfiya Ibn Malik. — Qohira: Dār al-Ma'ārif, 2000.
2. Sharh Ibn Aqil ala Alfiyat Ibn Malik. — Bayrut: Dār al-Fikr, 1998.
3. Muqaddimah fi Usul al-Tafsir. — Bayrut: Dār al-Kutub al-'Ilmiyya, 1993.
4. Tadrib al-Rawi fi Sharh Taqrib al-Nawawi. — Bayrut: Dār al-Fikr, 1996.
5. Muqaddimah Ibn al-Salah. — Bayrut: Dār al-Ma'rifa, 1986.
6. Al-Burhan fi Ulum al-Quran. — Bayrut: Dār al-Ma'rifa, 1990.
7. Al-Itqan fi Ulum al-Quran. — Bayrut: Dār al-Fikr, 2003.
8. Manahij al-Mufassirin. — Qohira: Dār al-Shurūq, 2005.
9. Arabic-English Lexicon. — Cambridge: Islamic Texts Society, 1984.
10. The Arabic Language. — Edinburgh: Edinburgh University Press, 2014.
11. A Grammar of the Arabic Language. — Cambridge: Cambridge University Press, 1967.
12. Ulum al-Hadith. — Dimashq: Dār al-Fikr, 1997.